Il-Bidu tal-Poeżija Maltija – Mill-Għana għall-Versi Miktuba

1. It-tlaqqigħ ta' żewġ tradizzjonijiet

L-istorja tal-letteratura Maltija tirrifletti f'bosta modi l-mixja storika tal-komunità Maltija. Il-prinċipju jgħodd għal kull letteratura oħra li titqies fid-dawl nazzjonali tagħha, iżda jgħodd wisq aktar fil-każ ta' pajjiż bħal Malta, li hi gżira, għandha esperjenza twila ta' ħakmiet barranin u hi nieqsa minn tradizzjoni filosofika fl-ilsien tagħha. Dawn il-kundizzjonijiet iwasslu biex ir-rabta bejn il-kitba u r-realtà immedjata u konkreta tkun wisq akbar, u biex il-kitba stess tissarraf sikwit f'dokument tal-ħajja soċjali fi żmien jew ieħor. Minħabba li, wisq iżjed milli fil-każ ta' artijiet akbar, Malta qatt ma setgħet tgħaddi mingħajr kuntatti internazzjonali, fihom infushom kawżi ta' influwenzi u adattamenti, din l-istorja (politika, soċjali, kulturali) ma tistax ma tiħux bixra komparata; ma tistax tinħaseb u tinkiteb mingħajr riferiment għal artijiet oħrajn.

Ir-rabta ewlenija ta' Malta matul sekli sħaħ hi mal-Italja, l-eqreb art, u fiha nnifisha l-punt tar-riferiment għall-kultura Mediterranja-Ewropea li fil-biċċa l-kbira tispjega kulma seħħ fil-qasam letterarju daqskemm fl-oqsma l-oħra tal-kultura (Andreucci). Din il-qrubija twila wasslet biex bħallikieku ma kienx hemm qtugħ jew distinzjoni spiritwali u kulturali bejn iż-żewg artijiet, waħda kbira ħafna u l-oħra żgħira ħafna; it-tnejn bejniethom bħallikieku sawru għal żmien twil espressjoni ġeografika-kulturali waħda. Il-qagħda bdiet titbiddel malli l-moviment

romantiku, imdaħħal f'Malta mill-Italja stess bis-saħħa ta' din ir-rabta, ġab miegħu l-prinċipji tal-ħelsien politiku, tal-identità nazzjonali, tad-dinjità lingwistika u l-bqija.

Id-distinzjoni ewlenija hi lingwistika, u mhux l-aktar kulturali jew psikoloġika. Meta jitqiesu ż-żewg ilsna ewlenin li qdew il-funzjoni ta' mezzi ta' espressjoni tal-komunità Maltija, ikollha ssir id-distinzjoni bejn it-Taljan u l-Malti. (Id-distinzjoni bejn l-Ingliż u l-Malti tiġi ħafna żmien wara; imqar jekk l-Ingliż hu preżenti sa mill-bidu tal-ħakma Ingliża, l-influwenza tiegħu kellha tistenna snin twal sakemm tinżel fil-qiegħ tas-sensibbiltà letterarja Maltija). Għal għadd ta' raġunijiet, ir-relazzjoni bejn it-Taljan u l-Malti baqgħet titqies għal żmien twil bħala kontroversjali, għajn ta' polemika politika u kulturali, bħallikieku bħala l-laqgħa stramba bejn kultura Latina, meqjuma tul sekli sħaħ fil-gżira, u kultura Semitika, marbuta l-aktar mal-binja Għarbija tal-ilsien mitħaddet li, min-naħa l-oħra minħabba r-rabta kulturali mal-Italja, kellu jistagħna b'bosta elementi Romanzi.

Il-Kantilena ta' Pietru Caxaro (m. 1485)[1] stess hi x-xhieda bikrija tat-twaħħida ta' żewġ tradizzjonijiet u kulturi differenti fi ħdan l-esperjenza Maltija. Fiha, poeżija miktuba madwar nofs is-seklu ħmistax, hemm sa minn kmieni l-linja ġenerali li l-poeżija Maltija mbiegħda taż-żminijiet ta' wara kellha timxi fuqha. Għalkemm kważi kull kelma magħżula minm Caxaro hi ta' nisel Għarbi (Wettinger u Fsadni), din il-kitba tiftaħ diġà l-mogħdija għall-forma poetika Ewropea, jew aħjar Taljana, tal-moviment romantiku Malti. Il-versi għandhom xeħta narrattiva u jsawru allegorija. Bħala regola l-versi jidhru mfasslin fuq l-endekasillabu. Minħabba

[1] Dan it-tagħrif imqassar fuq ħajtu huwa meħud minn Wettinger u Fsadni.

d-diffikultà li tippreżenta l-ortografija tagħha li tflttex li tittraskrivi arbitrarjament ilsien Semitiku bl-alfabett Ruman, l-armonija tal-vers tal-ħdax ma toħroġx nadifa u ċara għal kollox; dan, madankollu, iseħħ minħabba dak li jidher bħala dħul żejjed ta' sillaba waħda mhux-aċċentata, jew aktar minn waħda, fi ħdan is-sensiela tal-accenti ewlenin.

Stħarrig komparat jista' jqiegħed lill-*Kantilena* fil-kwadru tal-poezija Taljana. L-importanza storika kbira tagħha bħala dokument bikri tal-ilsien Malti tissieħeb ma' 1-importanza tagħha ta' kitba poetika solitarja fi żmienha u ta' poeżija li tbassar minn kmieni ż-żwieġ ġejjieni bejn ilsien Semitiku u tradizzjoni poetika Taljana. L-isforzi poetici bikrija bil-Malti qabel Ġan Anton Vassallo, il-poeta ewlieni tas-seklu dsatax li miegħu l-poeżija tibda l-mixja deċiża tal-iżvilupp letterarju, huma wkoll eżempji tal-istess regola waħdanija. Ġan Franġisk Bonamico (1639-1680)[2], Francesco Wzzino (1694-1777), Ġan Franġisk Agius de Soldanis (1712-1770), Gioacchino Navarro (1748-1813), Patri Fidiel (1762c-1824)[3], Vincenzo Caruana (m. 1824) u oħrajn jidħlu fil-poeżija bil-Malti skont il-mudelli tal-poeżija Taljana.

2. Il-Mogħdija minn tradizzjoni għal oħra

Qabel ma jingħaraf il-fatt storiku li l-Malti sar l-ilsien ewlieni tal-kultura letterarja biex b'hekk ftit jew wisq minm żmien Mikiel Anton Vassalli (1764-1829) 'l

---

[2] Forsi fis-sekli ta' wara s-seklu XV kien ikun hemm min kien jissogra jikteb aktar bil-Malti ħalli jesprimi ruħu bil-vernakolari. Kif kienu jużaw il-Kantilena fl-argumenti tagħhom nies bħal De Soldanis, M.A. Vassalli, G.A. Vassallo, Ġ. Muscat Azzopardi, Dun Karm?

[3] F'dan li ġej se nimxi fuq kif inhi traskritta l-poeżija minn G. Wettinger u M. Fsadni, Peter Caxaro's Cantilena (Malta, 1968), p.36.

quddiem inbniet il-letteratura Maltija bħala moviment nazzjonali, għandha tingħaraf it-tifsira kumplessa tal-konfront bejn it-Taljan u l-Malti, żewġ ilsna differenti fi ħdan komunità nazzjonali mill-iċken. Il-preġudizzji tradizzjonali kellhom jgħibu maż-żmien, bis-saħħa ta' ħsieb demokratiku ġdid li wasal mill-kontinent, u l-iżjed mill-Italja stess. Iżda qabel ma seta' jseħħ dan, kollox kellu jittaħħat għal eżami li jsaqsi u jwieġeb kulma t-tradizzjoni qatghet linja dritta dwaru.

Dan hu s-siwi l-aktar fejjiedi tal-Kwistjoni tal-Lingwa (Cini), li tista' titqies bħala wieħed mill- movimenti politiċi-kulturali ewlenin bejn l-aħħar għoxrin sena tas-seklu dsatax u l-ewwel erbgħin sena tas-seklu għoxrin. Il-qofol tad-dibattitu fi ħdan il-Kwistjoni tal-Lingwa - il-mistoqsija "Liema hi l-lingwa tal-Maltin?" - hu mnissel mill-mistoqsija l-kbira: "Min huma l-Maltin?" Hekk wasal fuq il-kuxjenza Maltija l-waqt li jitwieġbu l-mistoqsijiet kollha li l-moviment romantiku Ewropew, għallinqas fl-aspett nazzjonalistiku tiegħu, bena fuqhom epoka ġdida sħiħa. Dan l-isfond jispjega għala l-poeżija Maltija tal-perjodu, bħall-bqija tal-letteratura, tisħaq ħafna fuq l-għarfien tal-identità nazzjonali u tagħti importanza kbira lil għadd ta' xejriet li jsawruha sakemm tissawwar definizzjoni ideali ta' Malta stess. Il-Kwistjoni tal-Lingwa tispjega wkoll għala l-poeti jfittxu li jagħrfu l-ħażna tal-vokabularju Semitiku u jinqdew bih sal-punt li bħala regola jħallu barra kull kelma Maltija oħra ta' nisel ieħor (Cremona).

Flimkien ma' dan kollu hemm l-influwenza kbira li ħallew il-bosta eżiljati Taljani li fittxu l-kenn f'Malta matul ir-Risorġiment, u l-aktar matul is-snin 1804-1860. Fuq

in-naħa 1-oħra hemm il-ħakma kolonjali Ingliża u l-isforzi biex il-kultura fil-pajjiż taqbad toroq oħra, l-iżjed billi titnaqqas l-importanza tal-kultura Taljana. Imħaxken bejn żewġ kulturi kbar f'konflitt bejniethom fi gżira ċkejkna fi ħdan komunità mill-icken, kien hemm il-Malti, sajjem minn tradizzjoni letterarja miktuba, nieqes saħansitra minn sistema ortografika normalizzata, imgħobbi bil-preġudizzju kontra n-nisel mhux-Ewropew tiegħu. Il-ħidma letterarja bikrija, għalhekk, kellha għadd ta' sfidi li ma kinux letterarji.

L-Għarab ħadu '1 Malta fit-870 A.D., u b'hekk qiegħdu s-sisien għall-ilsien li llum hu magħruf bħala l-Malti. Mill-ħakma Normanna (1090 A.D.) '1 quddiem l-ilsien tal-gżira beda jinfetaħ għal influwenzi mhux-Għarbin, proċess li wessa' l-medda lessikali u kattar il-mudelli sintattiċi tiegħu, u li fis-sewwa esponieh għal bixra ta' ħajja differenti ħafna. It-tlaqqigħ bejn żewġ ilsna, jew żewġ sferi ta' kulturi, kellu maż-żmien isir il-qofol tal-kitba letterarja bil-Malti stess. Il-poeżija Maltija, bħall-ġeneri letterarji l-oħra, ma tistax tiftiehem 'il barra minn dawn il-kundizzjonijiet; huma jagħtuha t-tifsira lokali daqskemm internazzjonali tagħha bħala esperjenza kulturali fi ħdan storja ta' reġjun jew kontinent sħiħ.

Meta titqies il-preżenza qadima taż-żewġ ilsna f'Malta, l-ewwel konklużjoni miksuba hi li l-Malti hu eqdem mit-Taljan bħala lsien mitħaddet, waqt li qajla hemm prova li t-Taljan kien qatt imħaddem bħala lsien mitħaddet minn xi taqsima tal-popolazzjoni. Meta l-Matti beda jinkiteb ġmielu fis-seklu sbatax u mbagħad wisq aktar fis-sekli trnintax u dsatax, It-Taljan kien diġà sseddaq bħala l-ilsien kulturali waħdani tal-gżira u kellu tradizzjoni letterarja lokali xierqa. Wieħed

mill-eqdem dokumenti bit-Taljan, fost l-oħrajn, imur lura sa 1-1409. Fost ix-xogħlijiet bikrija tista' tissemma *La Historia di Malta nuovamente Composta in ottava rima, per Antonio Pugliese, l'anno 1565 delli 10 di maggio*, imxandra f'Venezja fl-1585. Il-lista ta' xogħlijiet letterarji oħrajn miktubin u mxandra f'Malta minn kittieba Taljani tinkludi *San Paolo a Malta*, epika li Vincenzo Belloni (1839-1878) xandar fl-1875 wara li għadda ħames snin fil-gżira. Minn meta deher il-ktieb ta' Geronimo Marulli, *I natali delle religiose militiae de' Cavalieri* (1643) Malta rawmet tradizzjoni sħiħa ta' pubblikazzjonijiet bit-Taljan, l-aktar storiċi u letterarji. Din it-tradizzjoni nqatgħet biss madwar nofs is-seklu għoxrin, jiġifieri żmien twil ħafna wara li twieldet it-tradizzjoni letterarja nazzjonali bil-Malti.

Waqt li l-Malti għandu l-prijorità storika fil-livell tal-ilsien mitħaddet, it-Taljan għandu l-prijorità bħala l-ilsien miktub kważi waħdani għall-itwal medda ta' zmien. L-ilsien tal-kotra kellu jistenna l-wasla ta' mentalità ġdida li setgħet mhux biss iżżewweġ flimkien tradizzjoni popolari mitħaddta u tradizzjoni letterarja akkademika u mirquma, iżda wkoll tqis dan it-tlaqqigħ bħala karatteristiku tal-istorja tal-pajjiż. Ir-romantiċizmu, anki bħala l-werriet tax-xejriet demokratiċi tal-illuminiżmu, kellu joffri saħansitra l-ambjent biex dan it-twemmin iwelled it-tradizzjoni letterarja bil-Malti, u biex din l-istess tradizzjoni tikseb il-ġustifikazzjonijiet meħtieġa b'qisien kontinentali.

Min-naħa l-oħra, jekk jitfittex l-ispirtu letterarju tal-Matti matul is-sekli, wieħed għandu jagħraf l-importanza, anki kawżattiva, tal-wirt letterarju msemmi bit-Taljan, u jqisu bħala l-fażi bikrija tal-proċess kollu. Stħarriġ ta' din ix-xeħta

jkollu jagħraf il-motivi extraletterarji li wasslu biex il-Malti jitħalla barra mill-esperjenzi kulturali mhux-popolari kollha, u fl-istess ħin jitqies bħala lsien ta' għajb. Flimkien ma' din id-dikotomija, li trodd il-preżenza ta' żewġ stratifikazzjonijiet soċjali magħżulin minn xulxin, wieħed jeħtieġlu jiddefinixxi wkoll il-karattru proprju tat-tradizzjoni Taljana li sabet xorti fMalta; dan hu stħarriġ li jista' jsir bi studju komparat tal-letteratura tal-Italja u tal-modi li bihom kienet assimilata fil-gżira matul għadd ta' epoki kulturali, bħar-rinaxximent, il-barokk, l-illuminiżmu u mbagħad il-fażi bikrija tar-romantiċiimu. Dan kollu jwassal għall-konklużjoni li din it-tradizzjoni lokali hi silta żgħra mit-tradizzjoni l-kbira. It-twelid tal-letteratura bil-Malti mbagħad seta' jseħħ biss fi ħdan din il-ħamrija qadima. Minflok duwaliżmu kulturali, ir-romantiċiżmu wassal għal sintesi.

3. It-Twemmin romantiku

Ir-romantiċiżmu, kemm Latin u kemm Ġermaniku, adatta għalih il-kunċett illuminista tat-tixrid tal-kultura fost il-kotra, u waqt li warrab il-kunċett astratt tal-kosmopolitiżmu, xerred it-twemmin fl-identità nazzjonali u l-qima lejn l-ilsna popolari. Din l-epoka, mibnija l-aktar fuq il-kixfa tas-sens tal-individwalità personali u kollettiva, taħbat mal-ewwel sforzi serji biex jingħaraf il-Malti bħala l-wirt qadim tan-nazzjon, u sewwasew bħala l-ilsien nazzjonali, kif isejjaħlu Mikiel Anton Vassalli fid-"Discorso Preliminare", id-daħla għal *Ktieb il-Kliem Malti* (1796). Il-qedem ta' lsien popolari kellu importanza ewlenija fil-kunċett tan-nazzjonaliżmu li l-moviment romantiku fittex li jxandar u jxerred.

Wieħed mir-riżultati l-iżjed importanti tal-kontribut politiku u akkademiku ta' Vassalli huwa l-iżvilupp ta' ħsieb nazzjonalistiku, mibni fuq żewg aspetti ewlenin tal-filosofija u tal-estetika tas-seklu dsatax: (i) l-affermazzjoni tal-identità individwali u kollettiva; (ii) il-koltivazzjoni u t-tixrid tal-ilsien nazzjonali bħala għodda ta' għarfien u komunikazzjoni ta' kull xeħta. L-ewwel aspett hu mnissel mill-qima li r-romantiċi kellhom lejn is-sentiment u l-passjoni f'kuntrast mal-ħakma li kellha r-raġuni matul tradizzjoni sħiħa, minn żmien Aristotli sal-illuminiżmu. It-tieni aspett iwassal biex tingħaraf ir-rabta li hemm bejn qawmien politiku, għarfien tal-ilsien popolari, u trawwim ta' kuxjenza demokratika. Dan kollu huwa stedina biex titwieled letteratura nazzjonali, l-aqwa mezz biex iseħħu iż-żewġ ideali msemmija.

Dan it-twemmin nazzjonali ġdid imxandar mill-Italja romantika beda dieħel f'Malta bis-saħħa tar-rabta kulturali bejn iż-żewġ pajjiżi, u mbagħad wisq aktar bis-saħħa tal-wasla ta' basta kittieba, ġurnalisti, u ribelli Taljani li matul il-perjodu risorġimentali fittxu l-kenn f'Malta. Waqt li ħadmu fil-gżira għall-għaqda ta' pajjiżhom huma daħlu wkoll f'ħidma ta' xeħta lokali: stiednu b'modi differenti lill-Maltin infushom biex huma wkoll jiġġieldu għall-jeddijiet politiċi u kulturali tagħhom kontra l-ħakma kolonjali Ingliża. Din il-qagħda wasslet biex beda jsir użu wisq akbar tal-Malti għal għanijiet soċjali u politiċi, l-iżjed bis-saħħa tal-gazzetti.

4. Duwaliżmu kulturali

Il-prinċipju romantiku li l-poplu hu l-poeta l-aktar veru, naturali u awtentiku, huwa l-motiv ewlieni tal-qawmien tal-Malti bħala għodda letterarja, u l-iżjed poetika. Il-moviment Ewropew, imnebbaħ u msaħħaħ l-aktar mill-ispirtu demokratiku ta' ħassieba liberali kbar, jista' jingħad li tmexxa mill-għażla fundamentali ta' Herder bejn *Kunstpoesie* (poeżija tal-arti) u *Naturpoesie* (poeżija tan-natura). L-ewwel waħda tfisser il-formalità iebsa tat-tradizzjoni klassika, poeżija li r-romantiċi qisuha bħal arti mejta li ma titħadditx mal-poplu; it-tieni waħda tfisser l-ispontanjetà friska taż-żmien il-ġdid, ir-romantiċiżmu mnissel mill-esperjenzi ta' kotra ħajja. Ir-romantiċiżmu Latin beda jadotta din id-djalettika bħala l-kredu tiegħu; fl-ewwel tip ta' poeżija ra l-kitba tal-imgħoddi li issa kien tilef ir-rilevanza tiegħu; fit-tieni tip ra l-espressjoni ta' ġenerazzjoni li kellha l-ħila u l-jedd issarraf is-sentimenti tagħha f'poeżija naturali, istintiva, ħierġa dritt mill-qalb.

Din l-interpretazzjoni duwalistika tal-poeżija, u tal-arti kollha fiha nnifisha, imsarrfa fil-kontinent f'distinzjoni bejn il-klassiċiżmu u r-romantiċiżmu, kellha tkun applikata għal Malta b'ċerti modifiki, anki minħabba l-limiti tat-tradizzjoni klassika stess f'Malta. Il- gżira m'għandhiex letteratura klassika bil-Malti, u għalhekk ir-reazzjoni l-ġdida hi aktar tilwima favur il-ġejjieni differenti milli tilwima kontra l-imgħoddi milqugħ. Waqt li din il-bidla fl-Italja u fl-artijiet l-oħra fissret mogħdija minn kitba klassika għal kitba romantika bl-istess ilsien nazzjonali, fil-każ Malti fissret bidla mit-Taljan (l-ilsien tal-ftit) għall-Malti (l-ilsien ta' kulħadd). Fuq kollox, minbarra viżjoni estetika ġdida, it-twemmin romantiku kellu jfisser it-tnissil ta' kuxjenza

nazzjonali li bi ħtieġa kellha tkun kemm politika, kemm soċjali u kemm lingwistika. Il-letteratura, u l-aktar il-poeżija, kienet l-aħjar mezz biex jitfisser dan kollu. It-twelid tal-moviment poetiku Malti fis-seklu dsatax, il-qawmien tal-interess filoloġiku fil-lingwa u l-bidu tal-ħidma politika huma fil-fatt fergħat ta' siġra waħda: l-għarfien tal-individwalità tal-pajjiż.

It-twelid tal-poeżija letterarja miktuba bil-Malti huwa wkoll ir-riżultat ta' sintesi storika bejn versi mfissra bil-fomm u versi miktuba. Hemm id-duwaliżmu bejn it-tradizzjoni qadima tal-għana, l-espressjoni spontanja bil-fomm ta' sentimenti ħfief imqegħdin fi kwartini b'versi ottonarji bir-rima u b'xi varjazzjonijiet oħra, fuq naħa, u l-poeżija letterarja miktuba bl-istess forom, fuq in-naħa l-oħra. L-ewwel waħda hi bil-Malti u l-oħra bit-Taljan. L-arja kulturali l-ġdida kellha twassal lill-poeti biex jisiltu x-xejriet karatteristiċi tal-għana u jdaħħluhom fil-qafas mirqum tal-poeżija miktuba tagħhom. L-għeruq tal-poeżija Maltija jinsabu fl-għana, u din hi qrobija li baqgħet titħares bir-reqqa saħansitra mill-poeti tal-moviment modern fit-tieni nofs tas-seklu għoxrin. Minn Ludovik Mifsud Tommasi, li b' *L-Inni Mqaddsa* (1853) fittex li jdaħħal il-forma tal-għana fil-poeżija reliġjuża, sa Ġan Anton Vassallo, hu nnifsu mnebbaħ direttament mill-għana, sa Dun Karm, li tella' l-kwartina tal-għana għall-ogħla livell letterarju u xeħet fiha damma sħiħa ta' motivi: f'dan il-perjodu kollu hemm żvilupp wieħed li wassal biex f'ebda żmien tal-istorja tagħha l-poeżija Maltija ma warrbet ix-xejriet tipiċi li tnisslet minnhom bħala tradizzjoni orali.

5. Qabel il-poeżija Maltija miktuba

F’Biblioteca arabo-sicu1a (1880) l-istoriku Sqalli Michele Amari jfakkar tliet poeti Maltin li kitbu bl-Għarbi matul l-ewwel nofs tas-seklu tnax. Tnejn minnhom, Ibn as Samanti al Maliti u Ibn al Qasim ibn Ramadan al Maliti, huma msemmija bħala l-ko-awturi ta’ għanja li tikseb l-importanza tagħha mill-fatt li hi l-eqdem xogħol letterarju li nafu li qatt inkiteb minn abitant tal-gżira:

La fanciulla che batte il cava bronzo,

ed ei riprese;

si ch’ella incalza gli animi anelanti!

Il maestro, che la fè, pria salse

in cielo:

sċoprì le sfere; notò i segni e i gradi.

Id-datazzjoni ta’ din is-silta u ta’ xi oħra tat-tnejn l-oħra hi sinifikattiva. Skond Andrew Vella l-ħakma Għarbija (870-1090) ma ġabitx qtugħ sħiħ minn mal-kultura oċċidentali, u matul il-ħakma Normanna, mibdija fl-1090, perjodu li matulu Sqallija kollha minbarra Noto waqgħet taħt l-istess ħakma, kien hemm Għarab Maltin li ħadu sehem fir-rinaxximent artistiku u letterarju li r-re Ruġġiero

qajjem fil-gżira qariba. Sa madwar l-1200 l-Għarbi ssokta jaħkem bħala l-ilsien kulturali ta' Malta, u għad li m'hux magħruf kemm damet tiffjorixxi l-letteratura Għarbija, nafu li epitaffi Għarab issuktaw jinkitbu għal seklu sħiħ wara l-wasla tal-Konti Ruġġiero. Fl-1249 il-Misilmin tkeċċew mill-gżira mill-Imperatur Federiku II u waqt li l-Għarbi ssokta l-mixja tiegħu ta' trasformazzjoni fil-lingwaġġ lokali ġdid, dan tal-aħħar sab ruħu f'qagħda li jinfetaħ u jilqa' influwenzi ġodda. In-Normanni daħħlu l-Isqalli u minn dak il-waqt storiku bdiet storja differenti ta' influssi fonetiċi u lessikali. Din l-esperjenza hi mistħarrġa, fost l-oħrajn, minn Gużè Aquilina f'Papers in Maltese Linguistics (1961). Waqt li fuq il-livell lingwistiku nbdiet koeżistenza bejn il-lingwa tal-mexxejja u l-idjoma mitkellma mill-Maltin, fuq il-livell kulturali ma setax iseħħ malajr il-pass li jtella' lill-ilsien popolari għal-livell ta' strument elaborat u kolt. It-Taljan beda jaħkem f'Malta mis-seklu ħmistax, l-ewwel fil-forma Sqallija u mbagħad, mis-seklu ta' wara, fil-forma Toskana. Minbarra n-nuqqas ta' tradizzjoni miktuba bil-Malti, kien hemm ukoll id-diffikultà kbira kif djalett Semitiku seta' jkun traskritt skont l-alfabett Latin, l-uniku li kien magħruf kemm mill-kotra u kemm min-nies kolti.

Il-qedem tradizzjonali u l-kultivazzjoni mhux maqtugħa tal-kultura Taljana f'Malta (effetti, fost l-oħrajn, tal-ġrajja politika) ma rawmux il-ħtieġa tal-kultivazzjoni tal-ilsien Malti bħala strument artistiku u kulturali. It-Taljan issokta jinkiteb mil-letterati Maltin għal sekli twal u l-wirt vast ta' manuskritti u ta' kotba ppubblikati (l-aktar ta' xogħlijiet ta' storja u ta' poeżija) jixhed li għallinqas minn żmien ix-xandir tal-ewwel volum f'Malta, I natali delle religiose militiae ta' Geronimo Marulli da Barletta fl-1643, ingħata bidu għal tradizzjoni letterarja u

storjografika li ħadet sehem kostantement u mill-qrib fl- ispiritwalità barranija, b'rabta partikulari mar-rinaxximent u mal-barokk.

Kittieba Maltin u oħrajn Taljani li għexu hawn għal xi żmien taw sehemhom b'xogħlijiet li jew kienu ppubblikati u baqgħu miftumin mis-sentiment tal-kotra tal-popolazzjoni, jew issoktaw jeżistu biss f'għamla ta' manuskritti li mbagħad kellhom jistennew għal żmien twil l-attenzjoni, aktar storika milli letterarja jew estetika, ta' xi studjuż li stampahom fi żminijiet modemi. Xogħlijiet oħrajn, imnebbħa minn argumenti storiċi u reliġjużi li kienu jolqtu mill-qrib it-tiġrib u s-sensibbiltà tal-pajjiż, kienu ppubblikati fl-Italja, jew komplew ikunu kkonservati sa llum, imċaħħda mill-apprezzament tal-pubbliku, fil-Biblijoteka Nazzjonali. Minkejja li l-argument tagħhom imiss sikwit ir-ruħ tradizzjonali Maltija, u minkejja li hu mfassal skont id-dehra tat-tbatijiet popolareski u fuq il-ħidmiet kbar tal-ħakkiema barranin, il-kwalitajiet letterarji jdaħħlu lil dawn ix-xogħlijiet fit-tradizzjoni epika, narrattiva u awgurali tal-poezija Taljana.

Waqt li fuq naħa ssoktat tiżvolġi ruħħa, b'saħħa u b'erudizzjoni, il-poeżija tal-klassi kolta, imsieħba f'akkademji varji tal-peniżola, min-naħa l-oħra wieħed jista' jassumi li l- poplu, maqtugħ għal għadd ta' raġunijiet minn din il-ħidma kulturali, beda jfittex hu wkoll li jfisser l-ispirazzjoni tiegħu, u ma setax isibha jekk mhux fl-ambjent primttiv tal-kampanja u fil-mnifestazzjonijiet imlewna tal-ħajja umli u sempliċi. Mmkejja dan, hi dgħajfa ħafna x-xhieda ta' din l-ipotesi. Poeżija Maltija miktuba madwar nofs is-seklu hmistax minn Pietro Caxaro, il-*Kantilena*, instabet biss fl-1966, u ma ssolvi b'ebda mod il-problema, għallex hi każ iżolat li

ma jseddaqx il-possibiltà ta' moviment ta' poeżija popolari "miktuba" f'din il-medda ta' żmien.

Silta meħuda minn Oliver Friggieri, *L-Istorja tal-Poeżija Maltija*, PIN 2001.

Biblijografija

Andreucci, T. *La lingua italiana e la cultura a Malta*. Napli: 1935. Print.

Cini, A. *La Libera Scelta ossia La Questione della Lingua in Malta Secondo il Decreto-Legge del 26 Settembre 1901*. Sirakuża: Cini, 1901. Print.

Cremona, Ninu. *X'Inhu l-Malti Safi*. Malta: Empire Press, 1925. Print.

Wettinger, G. U M. Fsadni. *Peter Caxaro's Cantilena*. Malta: Lux Press, 1968. Print.

Malli tlesti kollox....